

Profesjonell muntlighet som etisk forpliktelse i relasjonell profesjonspraksis: Fagovergripende kompetanse, spesialisert ferdighet og samlet kunnskapsfelt

Kristin Solli Schøien

<https://orcid.org/0000-0001-8558-9210>

Kristin.s.schoien@usn.no

This position paper presents Professional Orality (PO) as a basic relational competence and ethical obligation in professional practice. PO is of central importance for communication in relational phonic professions where the practitioner is depending on the personal voice in contact with others in his daily work. PO assembles the central linguistic and nonverbal parts that constitute oral communication and is considered as a field of scientific knowledge and specialized skill that can be trained, verified and assessed. PO appears as a transdisciplinary field of knowledge as well as a multimodal complex form of expression consisting of trainable skills, practice based performative knowledge and trustworthy oral presence. This paper argues that establishing the knowledge field PO contributes to strengthens practitioners' ethical responsibility for their own oral communication practice and, therefore, contributes to the possibility to make students become aware of the importance of artistic precision and trustworthiness in professional oral communication in different educational contexts. Five claims about professional orality are brought forward in order to establish an understanding of oral utterances as different from written ones, and to anchor the professionalisation of oral expression skills as a professional ethical obligation in education. It is argued that oral skills can be developed, trained and assessed in educational contexts adapted to an understanding of orality as a performative, bodily and simultaneous mode of expression. Specific challenges and opportunities related to such training are pointed out, and the consequences of these are discussed. Finally, critical perspectives on the field of knowledge professional orality are mentioned, and areas for further research in PO are suggested.

Keywords: artistic precision, communication skills, professional orality, oracy, ethics of a profession, relational embodied learning,

1. Introduksjon

En viktig del av mange profesjoners praksis utøves i muntlige kommunikasjonssituasjoner med brukere, noe som gjør kunnskap om den muntlige kommunikasjonens muligheter og utfordringer og ferdigheter i å uttrykke seg ved bevisst bruk av muntlighetens uttrykksselementer til en sentral kompetanse i relasjonelle profesjoner. I denne posisjoneringsartikkelen beskriver og argumenterer jeg, på vegne av en prosjektgruppe ved Universitetet i Sørøst-Norge (USN), for etableringen av kunnskapsfeltet Profesjonell Muntlighet (PMU) eller Professional Orality (PO). Vi beskriver PMU som en grunnleggende uttrykksform bestående av trenbare verbale og ikke-verbale delferdigheter, synlig og hørbar gjennom uttrykksmidlene stemme, blick, mimikk, gester og kropp.

Det er dokumentert behov for en slik muntlig kommunikasjonskompetanse innenfor et stort antall profesjoner; lærere, leger, prester, forskere, ingeniører og økonomer, jurister og helsepersonell¹, og vi hevder at PMU derfor kan betraktes som en profesjons-overgripende kompetanse, etisk begrunnet i sentrale kjennetegn ved profesjoner, som menneskebehandling, maktforhold og skjønnsutøvelse. Det analytiske spørsmålet i artikkelen er: Hvordan kan etablering av kunnskapsfeltet Profesjonell muntlighet bidra til å styrke den muntlige kommunikasjonskompetansen hos utøvere av relasjonelle yrker? Våre argumenter er forankret i en forståelse av muntlighet som en kroppslig-intuitiv kompetanse, muntlige ytringer som forskjellige fra skriftlige ytringer og av muntlig kommunikasjon som en etisk forpliktet og spesialisert ferdighet. Vi utdyper nødvendigheten av at muntlige ferdigheter trenes og vurderes i muntlige, samtidige situasjoner, peker på utfordringer og muligheter en slik opplæring gir og foreslår noen didaktiske tilnærminger til disse.

¹ Fossli-Jensen, 2011; Gray, 2010; Gelang, 2008; Dunbar, Brooks, & Kubicka-Miller, 2006; Ihmeideh, Al-Omari, & Al-Dababneh, 2010; Koponen, 2012; Laurence, Bertera, Feimster, Hollander & Stroman, 2012; Rees, Sheard, & Davies, 2002; Schei, Åvitsland & Schei, 2018; Schøien 2011; Valtasaari, 2017

2. Forslag til etablering av et fagovergripende kunnskapsfelt for profesjonell muntlighet

I denne delen peker vi på behovet for, gjennom utdanning, å profesjonalisere en allmenn, lek kunnskap som er forankret i individuelle erfaringer, til et kunnskapsbasert spesialisert muntlig uttrykk av betydning for utøvingen av relasjonelle yrker. Vi nevner eksempler på tidligere forskning innenfor muntlig kommunikasjon og forskning innenfor fagområder med relevans for spesialisering av muntlig ferdighet. Forslaget om å etablere PMU/PO som et fagovergripende kompetanseområde basert i et felles kunnskapsfelt, underbygges med fem oppsummerende argumenter. Deretter nevner vi kritiske synspunkter som kan reises mot etablering av et slikt kunnskapsfelt før vi avslutningsvis sammenfatter hovedpoengene med forslag til hvordan kunnskapsfeltet videre kan etableres.

3. Profesjonalitet og profesjonskompetanse

Profesjonell utdanning har som mål å kvalifisere til et selvstendig, relasjonelt og kunnskapsbasert arbeid med spesielle privilegier og forpliktelser. Roten til ordet, det latinske verbet *profiteor* eller *profe'ss*², betyr å stå for noe og var opprinnelig betegnelsen på en person som hadde avlagt munkeløftet. Et kjennetegn ved en profesjon er stor grad av autonomi og personlig etisk forpliktelse hos hver enkelt profesjonsutøver (Biesta, 2015; Cooke, 2017), og et typisk trekk ved en profesjon er retten til å foreta skjønnsmessige vurderinger. Et annet kjennetegn er at en profesjons kunnskaper begrunnes av anvendeligheten for praksis, og består av forskningsbasert kunnskap fra mange ulike fagområder (Abbott, 1988). Til sammen omfatter en profesjonell kompetanse både vitenskapsbasert kunnskap, høyt spesialiserte ferdigheter og holdninger i form av personlige etiske standarder (Gilje, 2017; Grimen, 2008). Profesjonens privilegier består i jurisdiksjon over et arbeidsområde, men dette monopolet gjelder tilgangen til å utøve profesjonens sertifiserte praksis, ikke tilgangen til profesjonens kunnskapsgrunnlag (Freidson, 2001). For å sikre at profesjonsutøvelsen skjer i samsvar med den etiske kodeksen som er sertifisert for yrket kreves en

² <http://www.online-dictionary.biz/latin/english/meaning/profiteor> : profiteor 1) to acknowledge, confess, offer, promise 2) to confess (one's sins), to take a monastic oath 3) to make a public statement, to declare oneself 4) to declare publicly, 4) to declare publicly, profess.

form for selvforståelse og innarbeidet verdigrunnlag hos hver enkelt profesjonsutøver, og en profesjons kriterier for egnethet har til hensikt å avdekke mangel på slike personlige egenskaper eller forutsetninger.

Betydningen av troverdighet og tillit i profesjonell relasjonell praksis er godt dokumentert (Boye Koch, 2017; Drugli, 2012; Krane et. al., 2016; Nordenbo, 2008; Smith et al. 2014). Troverdighet i profesjonell muntlig kommunikasjon skapes gjennom måten vi forholder oss til mennesker på og gjennom de uttrykkene vi til enhver tid bruker (Bambaeeroo & Shokrpour, 2017; Berg, 2020; Jers, 2010, 2011). Med *profesjonell selvframstilling* (Dale, 1989, s.76), *personligt framträdande* (Furu, 2017, s. 46) eller *personlig væremåte* (Loeng et.al., 2016), forstår vi hvordan en profesjonsutøver kommuniserer med andre i en totalitet gjennom språk, stemme, kropp, blick og ansikt (innenfor retorikken kalt actio-elementene). Et etisk profesjonelt ansvar vil kreve utvikling av empati, forstått som evnen til å observere fra den andre personens perspektiv. En profesjonalisering av muntlig kommunikasjon vil med det også ha som målsetting å utvikle den profesjonelles praksis-sensitivitet (Brodin, 2020) og evne til empatisk muntlighet. En empatisk muntlighet legger ikke hovedvekt på den intenderte meningen med et uttrykk, men på den betydningen som erfares av den som blir utsatt for den muntlige praksisen. Dette krever uttrykks-klarhet (artistisk presisjon) i det muntlige uttrykket, utviklet gjennom trening av delferdigheter knyttet til kropp og stemme. Begrepet artistisk presisjon viser til den tette sammenvevingen av form og innhold i muntlig kommunikasjon. Jo større klarhet (artistisk presisjon), jo større er overensstemmelsen mellom intensjonen hos den som uttrykker seg og den meningen som oppfattes av den som opplever uttrykket.

4. Hverdagsforståelse og profesjonell forståelse av muntlig kommunikasjon

Å uttrykke seg muntlig er et grunnleggende element i menneskelig relasjonell kommunikasjon. Fra barndommen bygger vi meningsfulle forbindelser med andre gjennom ansikt, blick og stemme lenge før vi forstår betydningen av ordene. I roller som foreldre, barn, venner, samarbeidspartnere og naboer får vi viktige muntlige erfaringer gjennom å snakke med andre for å forklare oss, beskrive opplevelser, fortelle historier, ta beslutninger, løse problemer og forbedre forhold. Dette beskriver

vi som en *lek*³ muntlighet: en ordinær, ikke-profesjonell, almen og ufaglært muntlighet. PMU er avhengig av profesjonalisering av denne ordinære muntligheten gjennom utdanning. I en stor longitudinell studie av profesjonell utvikling hos terapeuter har Rønnestad og Skovholt (2003, s.10-11) identifisert en før-utdannings-fase, en *Lay helper phase*, hos kommende profesjonelle terapeuter. I denne fasen har de blivende studentene en forforståelse av hvilke ferdigheter som er viktige for å hjelpe andre, basert på egne erfaringer. Typiske kjennetegn ved den leke hjelperen er at vedkommende styres av en personlig epistemologi og almene forestillinger om å framtre naturlig, og at de mangler distanse til og metarefleksjon over egen praksis. Studien viser videre at å profesjonalisere en allmenn ferdighet kan oppleves utfordrende for studentene, som når treningen på terapeutiske samtaler i den begynnende utdanningen rokker ved studentenes ideal om å være naturlig og ekte i en samtale. Profesjonaliseringen oppleves å komplisere det enkle og gjøre det naturlige unaturlig, og fører studentene gjennom en transformativ læreprosess til et profesjonalisert, men autentisk, muntlig uttrykk.

Dersom *den leke hjelper* ikke profesjonaliseres gjennom utdanningen, vil profesjonsutøveren senere mangle faglig kunnskap og nødvendig distanse i sin terapeutiske praksis, noe som får følger for den videre profesjonelle utvikling og i verste fall fører til utbrenthet eller stagnasjon, ifølge Rønnestad (2008). Tilsvarende hevder vi at hvis en ordinær muntlighet ikke profesjonaliseres, vil den profesjonelle utøveren fortsette i en lek muntlighetsutøvelse etter avsluttet utdanning, med mangel på vitenskapelig kunnskap, trening og verktøy for å ta avstand og være reflekterende i forhold til sin egen muntlige praksis. Vi mener at PMU, som fagovergripende kompetanseområde kan bidra til å utvikle og bevisstgjøre *generell* profesjonell muntlighet som basis for profesjons*spesifikke* muntlige samtale- og formidlingsformer⁴, og argumenterer på bakgrunn av dette for å betrakte muntlig uttrykkspraksis som en spesialisert ferdighet av stor betydning innenfor alle relasjonelle profesjoner.

³ En lekmann (eller kvinne) er en person som ikke har spesialiserte faglige kunnskaper eller er trent og kvalifisert innenfor et bestemt fag eller arbeidsområde.

⁴ Slike profesjons-spesifikke muntlige former kan for eksempel være veiledning-, terapi-, medarbeider-, sjelesorg-, foreldre-, pårørende- og klientsamtaler. Eller framlegg, foredrag, prekener, andakter, orienteringer, forelesninger, presentasjoner og debattinnlegg.

5. Tidligere forskning knyttet til muntlighet

Muntlighet som forskningsområde har naturlig nok vært knyttet til språkfag, ofte innenfor opplæring i andre- eller fremmedspråk, men foreløpige forskningsfunn tyder på manglende språk og vage kriterier for å drøfte og vurdere slike ferdigheter. En vektlegging av muntlighet som grunnleggende ferdighet i norsk skole har ført til økt interesse for muntlighet innenfor flere fagdisipliner, som matematikk, naturfag og samfunnsfag. Felles for den pedagogiske forskningen er at muntlighet i hovedsak undersøkes som et fagdidaktisk redskapsfag og ikke primært som ferdighet eller uttrykksform i seg selv. Studier av konkret vurderingspraksis i skolen (Svenkerud, 2013; Kaldahl, 2019) tyder på at lærere mangler en felles faglig kunnskapsreferanse knyttet til muntlige uttrykksferdigheter. Utviklingen av muntlige vurderingskriterier ser ut til å være et av nøkkelpunktene i nyere forskning og Mercer, Warwick & Ahmed (2017⁵) presenterer en verktøykasse for å vurdere muntlige ferdigheter (*An oracy assessment toolkit*) som utgangspunkt for en studie i engelsk grunnskole (10-12-åringer). Rammeverkets hovedkategorier representerer fire ulike ferdighetstyper av betydning for effektiv bruk av talespråk: fysiske, språklige, kognitive, og sosiale og emosjonelle. Den første kategorien, fysiske aspekter, viser til ferdigheter knyttet nettopp til *stemme*: flyt og tempo, tonal variasjon og stemmeproeksjon, og *kroppsspråk*: gester og holdning; ansiktsuttrykk og øyekontakt. Men i følge artikkelen ser ikke kunnskap om de grunnleggende kroppslige og vokale forutsetningene for det muntlige uttrykket ut til å legge premisser for den konkrete vurderingen.

Ulike universiteter som driver retorisk forskning og utdanning synes i hovedsak å basere sine vurderinger på skriftlige arbeider, og retorisk kunnskap og begreper framstår som analyseredskaper eller metodisk materiale for trening, tilbakemelding og bevisstgjøring av ulike presentasjonsformer og argumentasjonsteknikk. Med noen unntak (Gelang, 2008; Hvass, 2003; Jers & Wærnsby, 2018) legges det i mindre grad vekt på muntlighet som fenomen og uttrykksferdighet, memoria og actio, innenfor retorikken.

⁵ Initially, the framework had eight main categories; but as a result of the iterative discussions with relevant experts as described above, this was reduced to four. The four areas - physical; linguistic; cognitive; social and emotional - represent the different types of skill that are involved in the effective use of spoken language.

6. Forskning og kunnskap med relevans for spesialisering av muntlig ferdighet

Vi har ovenfor beskrevet PMU som en spesialisert synlig og hørbar kompetanse gjennom kroppslige og vokale elementer. Profesjonell muntlighet som personlig helhetlig uttrykksferdighet er lite undersøkt, men det er utviklet verdifull vitenskapelig kunnskap innenfor mange fagområder som kan bidra til konstitueringen av et sammenhengende kunnskapsgrunnlag for et slikt fagfelt. Disipliner som logopedi og taleterapi fokuserer på stemmehelse, og ulike kunstinstitusjoner utforsker utviklingen av verbale og vokale kunstneriske uttrykk. Fagområder som retorikk og kommunikasjonsteori, stemmefysiologi, øre-nese-hals-spesialitet og nevrobiologi, kinetikk, idretts- og dramapedagogikk⁶ vil sammen kunne bidra med nødvendig forskningsbasert kunnskap og metodiske tilnærminger for kunnskapsfeltet. Østern og Schøien (2019) har i en artikkel gjennomgått tidligere forskning i Norden med fokus på muntlighet i profesjonell kontekst, og sammenfatter på følgende måte:

Based on a review of relevant research the authors outline three perspectives on teaching and research in the field of knowledge connected to PO: ethics, teaching and learning of PO with a performative and aesthetic approach, and adults' transformative learning. (Østern & Schøien, 2019, s.111).

Viktige delferdigheter i profesjonell muntlighet er knyttet til stemmen. I en artikkel om stemmetrening i norsk lærerutdanning (Bele, 2008) viser en historisk gjennomgang at emnet "stemmebruk" var lovfestet som del av morsmålundervisningen fra 1930-tallet, og at "vokaltrening" var oppsatt med en undervisningstime pr uke i et undervisningsår i utkastet til pensum av 1967. Faget ble undervist enten innenfor pedagogikkfaget eller norskfaget, og undervisningen ble gitt av musikk lærere (sanglærere) eller logopeder. Imidlertid mistet faget sin legitimitet og falt helt ut av plan for lærerutdanningen i kampen for å finne plass til et stort antall nye emner på 1970-tallet (Bele, 2008 s.41-43). Fraværet av systematisk stemmeopplæring er fortsatt slående i dagens lærerutdanning, og flere studier har dokumentert mangelen på systematisk stemmetrening i foniske⁷ profesjoner og etterlyst økt bevissthet om stemmebruk og stemmehelse i utdanningene for å unngå

⁶ I Norge er også *Muntlig fortellerkunst* etablert som master-studium ved storbyuniversitetet OsloMet.

⁷ Yrker der profesjonsutøveren er avhengig av stemmen i sitt daglige arbeid.

stemmeproblemer og skader⁸. Selv om stemmevansker kan skyldes arbeidssituasjon og ytre faktorer, viser studier at stemmen, som er et instrument som bygges mens det brukes, er sårbart for feil anvendelse og avhengig av riktig trening for å tåle belastning. Personlige faktorer som kjønn, alder, helsetilstand og evnen til å mestre utfordringer og stress påvirker også risikoen for å utvikle stemmeproblemer (Lyberg Åhlander, 2011, s. 83).

7. Kjennetegn og utfordringer ved muntlighet

I vår beskrivelse av PMU legger vi til grunn forståelsen av at muntlighet er en uttrykksform som er annerledes enn den skriftlige uttrykksformen (Ong, 1982), og vi mener å kunne vise at muntlighetens spesifikke kjennetegn har vesentlig betydning for hvordan muntlige ferdigheter utvikles og trenes. Det spesifikke muntlige er, i motsetning til det skriftlige, flyktig og samtidig (simultant), sanselig-kroppslig, intuitivt og performativt (Haugsted, 1998). Simultaniteten medfører at uttrykket vil bli oppfattet i det øyeblikket det uttrykkes og flyktigheten utfordrer metodene for å kritisk granske og vurdere uttrykket. Studier av hvordan uttrykk skapes og presiseres viser at vekslingen mellom nærhet og distanse til det egne uttrykket er grunnleggende for et uttrykksmessig forarbeid (Halvorsen, 2005, 2007), men samtidigheten i utførelse og oppfatning av den muntlige ytringen minimerer muligheten til utprøving, revidering og endring av ytringen i selve kommunikasjons-situasjonen. Det muntlige uttrykkets simultanitet gjør det derfor nødvendig å etablere treningssituasjoner som bidrar til å skape en nødvendig avstand til det egne uttrykket samtidig som uttrykket formes. En slik vekslings mellom nærhet og avstand er synliggjort i en didaktisk modell (Schøien, 2011), utprøvd med studentgrupper og profesjonsutøvere og drøftet gjennom pilotstudier innenfor PMU (Schøien, 2013, 2016; Schøien & Østern, 2021; Østern 2012; Østern & Schøien 2019). Modellen er brukt både analytisk og didaktisk, og kan arbeides med gjennom scenaribasert undervisning (Hanghøj et al., 2017) der studenten posisjoneres som medskaper i konkrete og meningsfulle kommunikasjonssituasjoner av mer eller mindre fiktiv karakter.

⁸ Greve, Bryn & Simberg, 2018; Lyberg-Åhlander, 2011; Schei & Åvitsland, 2016; Urbach, 2008; Valtasaari, 2017; Vassdal, 2017; Vilkmann, 2000; Willard, 2007; Åhlander, Rydell & Löfqvist, 2011

PMU er synlig og hørbar som en multimodal orkestrering (Kress, 2017) gjennom muntlige uttrykkselementer, konkret og uløselig knyttet til den personen som uttrykker seg gjennom den individuelle stemmen, blikket og mimikken, gestene og kroppen. Forskning anslår at 70-90 % av muntlig kommunikasjon består av nonverbale elementer (Gupta, 2013; Mehrabian, 1981), noe som gjør den muntlige kommunikasjonen til en kompleks enhet av bevisste og ubevisste uttrykk både hos den som uttrykker seg og den som er utsatt for uttrykket. Sentrale deler av de muntlige ferdighetene styres ikke utelukkende av kontrollerte impulser, men både pustemuskulatur, mellomgulv og strupehodets muskler styres av autonomt muskelarbeid, eller som et samspill mellom det autonome og det viljestyrte nervesystemet. Stemmen som instrument er innebygget i kroppen og studier viser at stemmetrening er nært knyttet til opplevelsen av identitet og selvforståelse (Eidsheim, 2008; Eidsheim & Meizel 2019; Furu, 2011; Schei 2007). Den tette sammenhengen mellom innhold og form, uttrykk og person, stiller spesielle krav til læringssituasjon og metode og krever bred pedagogisk kompetanse.

At muntlighet er så sterkt påvirket av autonome og ubevisste prosesser og fysiologiske forhold, gjør opplæringen til en eksistensiell, kroppslig og personlig prosess som kan skape usikkerhet, medføre motstand og stemmeskam (Schei, 2011). Studier har også vist at treningen, fordi den tar utgangspunkt i en allerede tilegnet lek ferdighet, kan utløse en opplevelse av diskontinuitet der autentisitet og "personlighet" blir satt under press. Det personlige muntlige uttrykksarbeidet har potensiale til på en særlig måte å utvikle evnen til selvrefleksjon og integrert profesjonsforståelse gjennom å skape et nødvendig rom der oppmerksomheten legitimt er rettet mot utøverens selv; studentens tilstedeværelse, selvframstilling og autentisitet (Furu, 2011; Schøien, 2011). En kunstdidaktisk tilnærming som systematisk veksler mellom nærhet og avstand til det egne muntlige uttrykket gir mulighet for progresjon med plass for utforskning og selv-refleksjon. I kunstnerisk formarbeid er presisjon i valg av rett form for å uttrykke det man som kunstner vil, av avgjørende betydning for det uttrykket som skapes, og utviklingen av artistisk presisjon (uttrykksklarhet) utfordrer også til empatisk bevissthet om hvordan det erfares å utsettes for dette muntlige uttrykket. Å utvikle fysiologiske, personbaserte uttrykkselementer som ansikt, stemme og kropp, er et arbeid som gjør profesjonalisering av muntlighet til en eksistensiell, personlig og transformativ prosess (Illeris, 2013). Vi har erfart at dette gjør det didaktiske arbeidet særlig utfordrende og stiller krav til respekten for den lærendes personlige integritet i arbeids- og vurderingsmåter. Spesifikt for

kunnskapsfeltet er vektleggingen av etiske aspekter ved arbeid med profesjonalisering av muntlig kommunikasjon. Ulike studier og metoder innenfor kunstutdanninger kan bidra med nyttig kunnskap knyttet til forholdet mellom den lærendes autonomi og lærerens mester-autoritet i tilbakemeldingsstrategier (Beyer, 2013; Carey & Coutts; 2019, Lerman & Borstel, 2003; Johnstone, 1999; Spolin, 1999).

8. Teoretiske perspektiver for kunnskapsfeltet Profesjonell Muntlighet

Vi har beskrevet profesjonell muntlighet som en helhet bestående av elementer som både er sanselig-kroppsliggjorte, intuitive og performative. Denne tilnærmingen kan identifiserer både i en kroppslig vending (Sheets-Johnstone 2009, 2011; Winther, 2010), en performativ vending (Gergen & Gergen, 2018; Haseman, 2006; Magnat, 2020; Østern & Knudsen, 2019) og forankret i estetiske og dramaturgiske tilnærminger (Schøien & Østern, 2021; Østern et al., 2019) til trening av profesjonell muntlighet. Vi mener videre at faget kan forstås som et profesjonsdidaktisk fagområde, utviklet på grunnlag av dokumenterbare kompetansebehov for profesjonell kommunikasjonspraksis. Fagområdet framstår som transdisiplinært (Ciret, 2008/2012; Nicolescu, 2010), bestående av fagovergripende forskningsbasert og praktisk ekspertkunnskap, og en fortsatt kunnskapsutvikling forutsetter et samvirke mellom akademisk, praktisk og estetisk ekspertkunnskap (Fam et.al., 2017).

Selv om enkeltferdigheter innenfor denne kompetansen trenes spredd innenfor forskjellige faglige kontekster i enkeltprofesjoner i dag, framstår fagfeltet fragmentert, marginalt og svakt koordinert i våre utdanninger. De muntlige uttrykksferdighetene som er beskrevet i PMU oppfattes som naturlige og åpenbare elementer i en profesjonell praksis og har derfor blitt tilskrevet aspekter av den enkelte profesjonelle personlighet snarere enn som kompetanser som skal utvikles (Schøien, 2011). Studier viser at når sentrale elementer i profesjonell muntlighet, som evnen til kommunikasjon, relasjon og bevissthet om eget uttrykk ikke er formulert som spesifikke læringsmål i en profesjonsutdanning, men som egnethetskriterier, framstår de i større grad som personlighetstrekk avhengig av individuelle egenskaper og medfødte forutsetninger. En slik talentbasert ferdighetsforståelse (Schøien, 2013) kan medføre at det ikke anses å ha noen hensikt å stille krav om mestring til en som ikke har talent, videre at utøvere med antatt begrensede talenter trenger støtte og oppmuntring, ikke trening og øvelse. En konsekvens av dette er at mange

profesjonsutøvere blir overlatt til seg selv eller mangler faglig veiledning i utviklingen av profesjonell muntlighet.

9. Fem argumenter for etablering av kunnskapsfeltet profesjonell muntlighet

Vi svarer på artikkelens problemstilling gjennom en sammenfatning av argumentasjonen som viser hvordan en samling av kunnskapsfeltet Profesjonell muntlighet kan bidra til å styrke den muntlige kommunikasjonskompetansen hos utøvere av relasjonelle yrker. Vi har i artikkelen argumentert for dette gjennom følgende fem punkter:

(1) Muntlighet som uttrykksform

Profesjonell muntlighet er forankret i en forståelse av muntlighet som en uttrykksform med spesifikke virkninger og kjennetegn og med uttrykksmidler og uttrykksmåter som er forskjellig fra skriftlige. Vi har beskrevet det muntlige uttrykket som flyktig og simultant og på en særlig måte knyttet til personen som uttrykker seg, gjennom elementene stemme, blick, mimikk, gester og kropp. Vi argumenterer for at det å være profesjonell i muntlig kommunikasjon ikke utelukkende er et medfødt talent eller aspekter ved den enkelte profesjonelles personlighet, men en kompetanse bestående av grunnleggende ferdigheter som kan utvikles, spesialiseres og vurderes med forankring i forskningsbasert kunnskap.

(2) Etisk forpliktelse

Gjennom å peke på viktigheten av troverdighet og tillit i relasjonell praksis generelt, og vise det muntlige uttrykkets betydning for den profesjonelles troverdighet, tilstedeværelse og klarhet spesielt, har vi argumentert for å betrakte muntlig uttrykks-klarhet (artistisk presisjon) som en etisk forpliktelse for profesjonelle i deres muntlige kommunikasjon. Videre har vi pekt på nødvendigheten av å utvikle empatisk muntlighet, en profesjonalisert bevissthet om virkningen av de uttrykkene vi til enhver tid velger å bruke. Dette har vi begrunnet i en forståelse av at den profesjonelle bærer ansvaret, ikke bare for den intenderte meningen med sitt muntlige uttrykk, men for den opplevde betydningen av det. Vi erkjenner at det ikke er mulig å unngå all misforståelse, men hevder som et kjennetegn ved en profesjonalisert muntlighet at den profesjonelle er bevisst sitt ansvar for det som blir oppfattet av den som opplever den muntlige profesjonspraksisen.

(3) Spesialisert profesjonell ferdighet

Vi har argumentert for å betrakte profesjonell muntlighet som en kunnskapsbasert, spesialisert relasjonell ferdighet som kan trenes, verifisere og vurderes. Vi forstår profesjonell muntlighet som forskjellig fra lek muntlighet, kjennetegnet av faglig refleksjon, mestring av muntlige uttrykksmidler og uttrykksmåter og opparbeidet distanse til det egne uttrykket. Vi har pekt på faglige elementer som vil kunne danne et naturlig utgangspunkt for utviklingen av en samlet kunnskapsbase, og beskrevet performative og transdisiplinære tilnærminger som fruktbare. Vi har beskrevet at et kompetent muntlig uttrykk er artistisk presist, oppfattes i overensstemmelse med uttrykkerens intensjon og kan vurderes i forhold til tydelighet, fokus og valg av uttrykksmidler. Vår definisjon av profesjonelt muntlig uttrykk er forankret i faglig kunnskap om kropp og stemme, og et bærekraftig og slitesterkt profesjonsuttrykk vil kunne beskrives som basert i sunn og naturlig muskelbruk med et minimum av feilspenninger og en god utnyttelse av det personlige uttrykkspotensialet.

(4) Relasjonell kroppslig læring

Muntlighet består av kroppsliggjorte, personbaserte kompetanser som er sterkt påvirket av autonome, ubevisste prosesser og fysiologiske forhold, noe som gjør det eksistensielle aspektet av det muntlige uttrykket til en utfordring ved profesjonaliseringen. Det flyktige og simultane ved muntligheten gjør at opparbeiding av avstand til og refleksjon over det egne uttrykket krever didaktisk. Vi har vist at den innarbeidede leke utførelsen av muntlighet kan medføre at profesjonaliseringen oppleves å komplisere en naturlig og personlig måte å uttrykke seg muntlig på, og gjøre det unaturlig. Treningen kan utfordre og medføre avlæring, utløse motstand, ubehag og usikkerhet og kan oppleves å sette autenticitet og "personlighet" under press. Det skjer en kroppslig og erfaringsbasert læring-i-relasjon til andre mennesker som stiller krav om bred fagkunnskap og erfaring hos undervisere og en metodisk praksis som ivaretar en særlig respekt for den lærendes integritet.

(5) Dokumentert behov

Vi har vist at flere profesjoner avdekker behov for bedre muntlig kommunikasjonskompetanse hos sine praktikere, uten at systematisk undervisning er beskrevet. Vi har referert spesifikt til norsk lærerutdanning for å vise hvordan en del av kompetansen, vokaltrening, hadde vanskeligheter med

å hevde sin legitimitet i møte med andre fag og forsvant ut av utdanningsplanene på 1970-tallet. Vi har referert hvordan emnet tidvis var hjemmehørende i pedagogikken, tidvis i morsmålsundervisningen og verken var del av musikkfaget (sanglærere) eller spesialpedagogikken (logopeder) som leverte undervisningskompetanse i faget. Vi mener dette kan ha ført til at emnet framstod med uklar metodisk og faglig forankring i revisjonsprosessene, slik at faget falt mellom flere stoler.

Det kan se ut til at et dokumentert behov for en kompetanse innenfor en profesjon ikke alene er tilstrekkelig til å etablere eller beholde det i utdanningen, men at en beskrivelse og begrunnelse i et samlet kunnskapsfelt og en faglig metode, og forankring i profesjonenes samfunnsoppdrag og etiske forpliktelse, er nødvendig.

10. Kritiske perspektiver og forslag til videre forskning

Profesjonell muntlighet, slik vi har beskrevet det her, viser stor kompleksitet med behov for bred kompetanse hos den som skal utdanne. Vi ser også at profesjonalisering av muntlighet i stor grad er et kunnskapsbasert ferdighetsfag knyttet til progresjon og utvikling hos den enkelte person, noe som etter vår erfaring kan utfordre kostnadsrammene innenfor en studieportefølje. Dette kan være en grunn til at kurs i stemmebruk, retorikk og kommunikasjon har blitt skjøvet i bakgrunnen, trass i at det kan synes innlysende at de kunne ha betydning. Et annet kritisk perspektiv er knyttet til hvor nær man kan gå den lærendes uttrykk og navngi utviklingsområder. Faglig drøfting av didaktiske grep med tydelige rammer og respekt for personlig integritet er viktig for å minske usikkerhet knyttet til denne formen for trening både hos utdannere og studenter. Kunnskap om ulike faktorer av motstand i transformative prosesser generelt, og muntlighetens intuitive og eksistensielle sider spesielt, vil være viktige i arbeidet med å kvalifisere kompetente utdannere i faget. Vi anbefaler at videre forskning innenfor feltet forankres i muntlighetens egenart samtidig som metodisk utviklingsarbeid utforsker ressursøkonomiske og bærekraftige løsninger uten å gå på akkord med profesjonell muntlighet som en kunnskapsbasert og spesialisert profesjonsferdighet. Vi anbefaler også at fagfeltets utfordringer og muligheter i møte med økt behov for nettbaserte, ikke-fysiske undervisningsformer utforskes.

11. Avslutning med oppsummering og frampek

I denne posisjoneringsartikkelen har vi sammenfattet tidligere forskning som viser at utviklingen av profesjonsutøveres muntlige uttrykksferdighet er et lite utforsket og beskrevet felt, både nasjonalt og internasjonalt. Vi har vist at selv om PMU oppleves som vesentlig for en sentral del av praksis innenfor en profesjon, tillegges det ikke nødvendigvis tilstrekkelig betydning i utdanningen i form av systematisk trening og vurdering. Vi har pekt på at mulige grunner til dette kan være mangel på faglig og metodisk forankring av kunnskapsfeltet, utilstrekkelig begrunnelse for nødvendigheten av denne kompetansen og usikkerhet med hensyn til didaktisk metode i et ferdighetsområde preget av eksistensielle prosesser av betydning for personers integritet og identitet, og avslutningsvis presentert forslag til hvordan disse utfordringene kan møtes gjennom fem argumenter for etablering av kunnskapsfeltet PMU. Ved å hevde Profesjonell muntlighet som et selvstendig, identifisert kunnskapsfelt, vil det være mulig å bruke både en forskningsbasert, praktisk og personsentrert tilnærming til dette faget, og ved det bidra til et fornyet fokus på et viktig område i daglig muntlig profesjonell praksis. Basert på denne overordnede kunnskapen og videre forskning, kan konkrete undervisningstemaer utvikles, og læringsutbytte, progresjon og undervisnings- og læringsstrategier utforskes, beskrives og begrunnes.

Utviklingen av profesjonell muntlighet som profesjonsovergripende kompetanse er et nytt forskningsområde der videre forskning er nødvendig. Prosjektgruppa Professional Orality (PO) ved Universitetet i Sørøst-Norge har initiert et nordisk nettverk «Røst, retorikk og relasjon» for på nordisk basis å utvikle Profesjonell muntlighet i lærerutdanning og veiledning. Innenfor nettverket utvikles intensivkurs for lærere og veiledere og en fagbok for profesjonalisering av muntlighet i lærerutdanning er under utgivelse (Schøien & Østern, i prosess). Gjennom PO-prosjektet undersøker vi hvordan opplæring i og profesjonalisering av muntlige uttrykksferdigheter bidrar til integrering av profesjonell selvforståelse, etisk bevissthet og troverdighet i muntlige kommunikasjons-situasjoner.

Referanser

- Abbott, A. (1988). *The system of professions. An essay on the division of expert labor*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bambaeeroo, F. & Shokrpour, N. (2017). The impact of the teachers' non-verbal communication on success in teaching. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism*, 5(2), 51-59. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5346168/>
- Bele, I. V. (2008) The Teacher's Voice: Vocal training in teacher education, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 52:1, 41-57, DOI:10.1080/00313830701786594
- Berg, J. (2020). *Actio i klassrummet. Lärares uppfattningar om röstens och kroppsspråkets betydelse för att fånga elevers uppmärksamhet*. (Magisteruppsats). Uppsala: Linnéuniversitetet. <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1440751/FULLTEXT01.pdf>
- Biesta, G.J.J. (2015). How does a competent teacher become a good teacher? On judgement, wisdom and virtuosity in teaching and teacher education. I R. Heilbronn & L. Foreman-Peck (Red.), *Philosophical perspectives on the future of teacher education* (s. 3-22). Oxford: Wiley Blackwell.
- Boye Koch, A. (2017). Sounds of Education: Teacher Role and Use of Voice in Interactions with Young Children. *International Journal of Early Childhood*, 49, 57-72. doi: 10.1007/s13158-017-0184-6
- Brodin, K. (2020). *Jeg tror at tanken min om at hun ikke skulle føle seg tråkket på, har ført til at jeg antageligvis har tråkket på henne ...* En studie av betydningen av praksis-sensitivitet for lederes arbeid med verdier i praksis. (Masteravhandling i verdibasert ledelse). Oslo: VID Vitenskapelig Høyskole.
- Carey, G.M. & Coutts, L. (2019). *Preparing students for effective and autonomous learning through a transformative critical response process*. Conference paper. <https://www.researchgate.net/publication/333506416>
- CIRET (1994/ 2012). *Charter of Transdisciplinarity*. Retrieved from <http://basarab-nicolescu.fr>

- Cooke, S. (2017). The moral work of teaching: A virtue-ethics approach to teacher education. I D.J. Clandinin & J. Husu (Red.) *The SAGE handbook of research on teacher education* (s. 419- 434). Los Angeles: Sage.
- Dale, E. L. (1989). *Pedagogisk profesjonalitet. Om pedagogikkens identitet og anvendelse*. Oslo: Gyldendal.
- Dunbar, N. E.; Brooks, C. F. & Kubicka-Miller, T. (2006). Oral Communication Skills in Higher Education: Using a Performance-Based Evaluation Rubric to Assess Communication Skills. Published online: 12 July 2006 *Innovative Higher Education*, Vol. 31, No. 2, 2006 (C _ 2006) DOI: 10.1007/s10755-006-9012-x
- Eidsheim, N. S. (2008) *Voice as a Technology of Selfhood: Towards an Analysis of Racialized Timbre and Vocal Performance*. University of California, San Diego (diss).
- Eidsheim, N. S. & Meizel, K. L: (Red.). (2019). *Oxford Handbook of Voice Studies*. Oxford University Press, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199982295.013.36
<https://www.academia.edu/2392765?swp=rr-rw-wc-657536>
- Fam, D., Palmer, J., Riedy, C. & Mitchell, C. (Ed.). (2017). *Transdisciplinary Research and Practice for Sustainability Outcomes*. Earthscan, Routledge.
- Fossli-Jensen, B. (2011). *Hospital doctors` communication skills - A randomized controlled trial investigation of the effect of a short course and the usefulness of a patient questionnaire*. (Ph.d.-avhandling). Oslo: UiO, Faculty of Medicine.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism. The third logic*. Cambridge: Polity Press.
- Furu, A-K. (2011). *Resa i röstens landskap. En narrativ studie av hur lärare blir professionella röstanvändare*. (Doktoravhandling) Åbo Akademi, Vasa.
- Furu, A-K. (2017). *Professionell röstanvändning i läraryrket*. Studentlitteratur.
- Gelang, M. (2008). *Actiokapitalet – retorikens ickeverbala resurser*. Retorikförlaget.
- Gergen, K. & Gergen, M. (2018). The performative movement in social sciences. I P. Leavy (Red.), *Handbook of arts-based research* (s. 54-67). New York: The Guilford Press.
- Gilje, N. (2017). Profesjonskunnskapens elementære former. I S. Mausethagen & J-C. Smedby (Red.) *Kvalifisering til profesjonell yrkesutøvelse* (s. 21-33). Oslo: Universitetsforlaget.

- Gray, F. E. (2010). Specific oral communication skills desired in new accountancy graduates. *Business Communication Quarterly*, 73(1), 40-67 Article first published online: January 28, 2010; Issue published: March 1, 2010. <https://doi.org/10.1177%2F1080569909356350>
- Greve, K.; Bryn, E. K. & Simberg, S. (2018) *Voice Disorders and Impact of Voice Handicap in Norwegian Student Teachers*. The Voice Foundation. Published by Elsevier. DOI: [10.1016/j.jvoice.2018.01.019](https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2018.01.019)
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I A. Molander & L. In. Terum (Red.) *Profesjonsstudier* (s. 71-86). Oslo: Universitetsforlaget.
- Gupta, N. (2013). Effective body language in organizations. *The IUP Journal of Soft Skills*, Vol. VII, No. 1, 35-44.
- Halvorsen, E. M. (2007). *Kunstfaglig og pedagogisk FOU. Nærhet – distanse – dokumentasjon*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Halvorsen, E. M. (2005). Forskning gjennom skapende arbeid? Et fenomenologisk-hermeneutisk utgangspunkt for en drøfting av kunstfaglig FoU-arbeid. *HiT-skrift* 5. Porsgrunn: Høgskolen i Telemark. Retrieved from <http://teora.hit.no/dspace/handle/2282/153>
- Hanghøj, T., Misfeldt, M. Bundsgaard, J. Skov, S. & Hetmar, V. (Red.) (2017). *Hva er scenariedidaktik?* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Haseman, B. (2006). A Manifesto for Performative Research. *Media International Australia incorporating Culture and Policy*, theme issue "Practice-led Research", no. 118, 98-106.
- Haugsted, M.T. (1998). *Handlende muntlighet*. (Diss.). Danmarks lærerhøyskole, København.
- Hvass, H. (2003). *Retorik – at lære muntlig formidling*. Hans Reitzels Forlag
- Ihmeideh, F. M., Al-Omari, A. A., & Al-Dababneh, K. A. (2010). Attitudes toward communication skills among student-teachers in Jordanian public universities. *Australian Journal of Teacher Education*, 35 (4). <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2010v35n4.1>
- Illeris, K. (2013). *Transformativ læring og identitet*. Fredriksberg: Samfundslitteratur.

- Jers, C. O. (2010). *Klassrummet som muntlig arena. Att bygga och etablera ethos* (diss.). Malmö: Malmö Högskola.
- Jers, C. O. (2011). Den retoriska arbetsprocessens betydelse för möjligheten att framstå med starkt och trovärdigt ethos i muntlig framställning. Malmö: *Educare* (1), 115–136. http://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/12379/Educare_2011_1_Olsson_Jers.pdf;jsessionid=C9DCBD256AC4C507C8551BAEF27495D3?sequence=2
- Jers, C. O. & Wärnsby, A. (2018). Assessment of situated orality: the role of reflection and revision in appropriation and transformation of research ethos. Routledge: *Assessment & Evaluation in Higher Education*, VOL. 43, NO. 4, 586–597 <https://doi.org/10.1080/02602938.2017.1383356>
- Johansen, M-M. (2014). *Stemmehygiene og stemmetretthet blant lærere*. (Masteroppgave i logopedi). Nord universitet.
- Johnstone, K. (1999). *Impro for storytellers. Theatre sport and the art of making things happen*. London: Faber & Faber
- Kaldahl, A.-G. (2019). Assessing oracy: Chasing the teachers' unspoken oracy construct across disciplines in the landscape between policy and freedom. Contribution to a special issue on Assessing Oracy, redigert av A. Bachinger, A.-G. Kaldahl og G. Rijlaarsdam. *L1- Educational Studies in Language and Literature*, 19, 1-24. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2019.19.03.02>
- Koponen, J. (2012). *Kokemukselliset oppimismenetelmät lääketieteen opiskelijoiden vuorovaikutuskoulutuksessa [Experiential learning methods in the training of medical students' communication skills]* (Diss.). University of Tampere, Tampere. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66902/978-951-44-8816-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Krane, V., Karlsson, B.E; Ness, O. & Kim, H. S. (2016). Teacher–student relationship, student mental health, and dropout from upper secondary school: A literature review. *Scandinavian Psychologist* 3 DOI: [10.15714/scandpsychol.3.e11](https://doi.org/10.15714/scandpsychol.3.e11)

- Kress, G. (2017). Semiotic work: design, transformation, transduction. I E. Insulander, S. Kjällander, F. Lindstrand & A. Åkerfeldt (red.), *Didaktik i omvandlingens tid. Text, representation, design* (s. 39-51). Stockholm: Liber.
- Laurence, B., Bertera, E. M, Feimster, T., Hollander R. & Stroman, C. (2012) Adaptation of the communication skills attitude scale (CSAS) to dental students. *Journal of Dental Education*, 76, (12), pp. 1629-1638. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23225682>
- Lerman, L. & Borstel, J. (2003). *Liz Lerman's Critical Response Process (CRP). A method for getting useful feedback on anything you make, from dance to dessert*. Takoma Park, MD: Dance Exchange. http://bussigel.com/communityart/wp-content/uploads/2016/08/critical_response.pdf
- Loeng, Torgersen, Melbye & Lodgaard (2001/ 2016). *Voksenpedagogikk i kompetansesamfunnet*. Skarnes: Compendius <https://www.kompetansenorge.no/Grunnleggende-ferdigheter/Voksenpedagogikk/Didaktisk-relasjonsmodell>
- Lyberg Åhlander, V. (2011). *Voice use in teaching environments: Speakers' comfort*. (Ph.d.-avhandling). Lund University, Lund.
- Magnat, V. (2020). *The performative power of vocality*. Routledge Voice Study. Routledge.
- Mehrabian, A. (1981). *Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes* (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.
- Mercer, N., Warwick, P., & Ahmed, A. (2017). An oracy assessment toolkit: Linking research and development in the assessment of students' spoken language skills at age 11-12. *Learning and Instruction*, 48 (1), 51-60. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2016.10.005>
- Nicolescu, B. (2010). Methodology of transdisciplinarity – levels of reality, logic of the included middle and complexity. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*. 1 (1), 19–38.
- Nordenbo, S. E. (2008). *Lærerkompetanser og elevers læring i barnehage og skole: et systematisk review utført for Kunnskapsdepartementet, Oslo*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag og Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning.
- Ong, W. J. (1982). *Orality and literacy: technologizing of the word* (2nd ed. 2000). New York: Routledge.

- Rees, C. Sheard, C. & Davies, S. (2002). The development of a scale to measure medical students' attitudes towards communication skills learning: The Communication Skills Attitude Scale (CSAS). *Medical Education*, 36, 141-147. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11869441>
- Rønnestad, M. H. (2008). Profesjonell utvikling. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 280-294). Oslo: Universitetsforlaget.
- Rønnestad, M. H. & Skovholt, T. M. (2003). The journey of the counselor and therapist: Research findings and perspectives on professional development. *Journal of Career Development*, 30, 5-44. DOI: 10.1023/A:1025173508081
- Schei, T. B. (2007). *Vokal identitet. En diskursteoretisk analyse av profesjonelle sangeres identitetsdannelse*. (Doktoravhandling, dr.art.) Bergen: UiB
- Schei, T. B. (2011). Kan stemmeskam overvinnes? Om helsefremmende aspekter ved profesjonelle sangeres identitetsarbeid. *Musikk, identitet, helse*. Antologi nr. 4. CREMAH Senter for forskning i musikk og helse. Oslo: Norges musikkhøgskole
- Schei, T. B. & Åvitsland, B. S. (2016). Stem mestress og konsekvenser for lærerstudenten. Publisert 02.03.2016, *Logopeden* 2/16
- Schei, T. B.; Åvitsland, B. S. & Schei, E. (2018). Forgetting the audible body. Voice awareness in teacher education. *Nordisk musikkpedagogisk forskning*. Årbok 19 2018, 197–215
- Schoien, K.S. (2016) Perspektiver på en veiledningspraksis med drastiske og paradoksale trekk. «Utfordrende, ubehagelig, utmattende og ... nødvendig». I A.-L. Østern & G. Engvik (Red.) *Veiledningspraksiser i bevegelse. Skole, utdanning og kulturliv* (s.159-180). Bergen: Fagbokforlaget.
- Schoien, K. S. (2013). Det muntliges kunst. I Østern, A.-L., Karlsen, G. & Angelo, E. (Red.) *Kunstdidaktikk og kunnskapsutvikling* (s. 83-96). Oslo: Universitetsforlaget
- Schoien, K. S. (2011). *Hvordan øve hellige handlinger, - en profesjonsdidaktisk studie av øving av muntlige ferdigheter innenfor en norsk presteutdanning*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Schoien, K.S & Østern, A.-L. (2021). Artistic precision in professional oral skills – ethics and dramaturgy. I A.-L. Østern (Red.), *Teaching and learning through dramaturgy. Education as an artful inquiry* (s. 67-75). New York og London: Routledge.

- Sheets-Johnstone, M. (2009). *The corporeal turn: An interdisciplinary reader*. Imprint Academic.
- Smith, K., Engelsen, K. S., Haara, F., Helleve, I., Olsen, J. I., & Ulvik, M. (2014). "Teacher Attrition-Norway." Paper presented at NERA annual conference, Norway: Lillehammer University College, March 5-7.
- Spolin, V. (1963/1999). *Improvisation for the Theater* (3. utg.). Evanston, IL: Northwestern university press.
- Taylor, E. W. & Jarecke, J. (2009). Looking forward by looking back. In J. Mezirow & E. Taylor (Red.), *Transformative learning in practice: Insights from community, workplace, and higher education* (s. 275–290). San Fransisco: Jossey-Bass.
- Urbach, A. K. M. (2008): *Stemmetretthet blant lærere. En kartleggingsstudie*. (Master thesis) Retrieved from <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/32047/MasreroppgavenxtilxAnnexKatrinxMoexUrbach.pdf>
- Valtasaari, H. (2017). Kestääkö ääni?: laulunopetuksen vaikutus opettajaksi valmistuvien äänen laatuun ja ilmaisuun [The impact of voice pedagogy intervention on voice quality and expression of students in a teacher education programme]. (Ph.D.), University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Vassdal, K. (2017). *Når stemmen svikter -en kvalitativ studie av presters stemmevansker*. (Master thesis). Nord universitet, Bodö.
- Velsvik, Bele I. (2008). The Teacher's voice: Vocal training in teacher education. *Scandinavian Journal of Educational Research* 52(1), 41-57. doi: <https://doi.org/10.1080/00313830701786594>
- Vilkman, E. (2000) Voice problems at work: A challenge for occupational safety and health arrangement, *Folia Phoniatica et Logopedica*. Jan-Jun 2000; 52 (1-3), 120-125.
- Willard, K. T. (2007). Med stemmen som arbeidsredskap: En undersøkelse knyttet til lærere og stemmebruk. (Master's thesis), University of Oslo, Oslo.
- Winther, H. (2013). *Kroppens språk i profesjonell praksis*. København Universitet.

- Østern, A.-L. (2012). *Supervision by an artist creating a poetic universe as a reference in the development of aesthetic approaches to pedagogical supervision*, Education Inquiry, 3:3, 403-419, DOI: 10.3402/edui.v3i3.22043
- Østern, A.-L. & Knudsen, K. N. (Red.) (2019). *Performative approaches in arts education: Artful teaching, learning and research*. Routledge Research Series. London and New York: Routledge.
- Østern A.-L. & Schøien K. S. (2019). Professional orality as a special field of knowledge in teacher education – a position paper. *Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis*, 13[1], 111–132. <https://doi.org/10.23865/up.v13.1899>
- Østern, T. et al. (2019). *Dybde//læring – en flerfaglig, relasjonell og skapende tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østern, A.-L. (red.) (2021). Teaching and learning through dramaturgy. Education as an artful engagement. New York & London: Routledge.
- Åhlander, V. L., Rydell, R., & Löfqvist, A. (2011). Speaker's comfort in teaching environments: Voice problems in Swedish teaching staff. *YMVJ Journal of Voice*, 25(4), 430–440. <https://doi.org/10.1016/j.jvoice.2009.12.006>